

УДК 343.121.4(477)

О.В. Малахова,

кандидат юридичних наук, асистент кафедри кримінального процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА СТОРОНИ ЗАХИСТУ НА ОЗНАЙОМЛЕННЯ З МАТЕРІАЛАМИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ДО ЙОГО ЗАВЕРШЕННЯ

Анотація. В статті досліджується порядок реалізації права сторони захисту на ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення. Визначається необхідність вдосконалення судового контролю за відмовою сторони обвинувачення у наданні доступу до матеріалів досудового розслідування в порядку ст. 221 КПК України. Відзначена доцільність закріплення в КПК України переліку документів, які мають надаватися підозрюваному, його захиснику для ознайомлення до завершення досудового розслідування в обов'язковому порядку.

Ключові слова: сторона захисту; досудове розслідування; ознайомлення з матеріалами кримінального провадження.

Постановка проблеми. Можливість сторони захисту ознайомлюватися з матеріалами кримінального провадження, якими оперує сторона обвинувачення при прийнятті процесуальних рішень у досудовому розслідуванні, є необхідною умовою забезпечення права підозрюваного на захист. Обізнаність з наявними матеріалами досудового розслідування сприяє обранню більш ефективного напрямку участі сторони захисту у кримінальному процесуальному доказуванні. Чинний Кримінальний процесуальний кодекс України (далі — КПК України) надає стороні захисту право на ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення, в порядку ст. 221 КПК. Дана правова норма залишає неврегульованими ряд питань доступу підозрюваного, захисника до матеріалів досудового розслідування, що негативно позначається

на реалізації права підозрюваного на захист.

Аналіз останніх досліджень та викремлення нерозв'язаних проблем. До проблематики ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення зверталися такі науковці, як Ю.П. Аленін, С.В. Андрущенко, В.В. Вапнярчук, І.В. Гловюк, І.В. Гора, Н.С. Карпов, Д.Є. Крикливець, Л.М. Лобойко, О.С. Степанов, В.І. Фаринник та інші. Однак аналіз судової практики свідчить про потребу подальшого наукового дослідження реалізації права підозрюваного, захисника на ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення для формулювання напрямків її вдосконалення.

Викладення основного матеріалу. Відповідно до ч. 1 ст. 221 КПК України за клопотанням сторони захисту слідчий, прокурор зобов'язаний надати

матеріали досудового розслідування для ознайомлення, за виключенням матеріалів про застосування заходів безпеки щодо осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, а також тих матеріалів, ознайомлення з якими на цій стадії кримінального провадження може зашкодити досудовому розслідуванню. Відмова у наданні для ознайомлення загальнодоступного документа, оригінал якого знаходиться в матеріалах досудового розслідування, не допускається. Однак законодавець не визначив, що слід розуміти під загальнодоступним документом. У науковій літературі немає єдності думок щодо визначення даного поняття, його визначають як: матеріали, на підставі яких приймалось рішення про правову кваліфікацію кримінального правопорушення, дані, які підтверджують відповідний процесуальний статус у кримінальному провадженні, тощо [2, с. 547]; документ, який не має грифу секретності, не містить відомостей про особисте і інтимне життя особи, є відкритим для багатьох людей [3, с. 197]; прикладом такого документа може бути судове рішення, яке у цьому кримінальному провадженні має преюдиційне значення [4, с. 363-364].

У судовій практиці також відсутній однаковий підхід щодо розуміння поняття загальнодоступного документа. Так, розглядаючи скарги на відмову у задоволенні клопотання про ознайомлення з матеріалами кримінального провадження до його завершення, слідчі судді в своїх ухвалах до документів, які мають характер загальнодоступного, відносять: матеріали, на підставі яких приймалось рішення про правову кваліфікацію кримінального правопорушення, дані, які підтверджують відповідний процесуальний статус у кримінальному провадженні [5; 6], матеріали, на підставі яких

були внесені відомості до ЄРДР [7], а також матеріали, які мають безпосереднє відношення до підозрюваного чи підзахисного, а саме протоколи допиту та інших процесуальних дій за участю підозрюваного чи підзахисного [8]. В інших ухвалах під загальнодоступними документами та процесуальними рішеннями розуміють постанови слідчого, прокурора та ухвал суду про забезпечення кримінального провадження [9; 10].

На нашу думку, до загальнодоступних документів слід відносити ті матеріали, до яких доступ необмежений, які створені поза кримінальною процесуальною діяльністю, але містять відомості, що мають значення для кримінального провадження. Некоректно визнавати загальнодоступними документами процесуальні документи, що були створені в рамках даного кримінального провадження, оскільки доступ до них може бути обмежений як до таких, ознайомлення з якими може зашкодити досудовому розслідуванню, наприклад: постановою прокурора про проведення контролю за вчиненням злочину, протокол допиту свідка, протокол зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж тощо. Слушною видається думка І.В. Гловок та С.В. Андрусенка, що загальнодоступним документом можна вважати створений не у зв'язку зі здійсненням досудового розслідування матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, що можуть бути отримані із загальнодоступних державних реєстрів, мережі Інтернет або в порядку Закону України «Про доступ до публічної інформації» від 13.01.2011 р., і не належать до інформації з обмеженим доступом [11, с. 242]. Для уникнення неоднозначного тлума-

чення ст. 221 КПК України та безпідставної відмови слідчого, прокурора у доступі сторони захисту до матеріалів досудового розслідування за необхідне вважається закріпити у КПК України визначення загальнодоступного документу.

Стаття 221 КПК України встановлює обмеження у доступі до матеріалів досудового розслідування до його завершення: слідчий, прокурор не зобов'язані надавати матеріали, ознайомлення з якими на цій стадії кримінального провадження може зашкодити досудовому розслідуванню. Що стосується відмови надати матеріали, ознайомлення з якими на цій стадії кримінального провадження може зашкодити досудовому розслідуванню, у цілому не суперечить Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та правоположенням прецедентної практики Європейського суду з прав людини [12, с. 73]. Проте законодавець не визначив, що слід розуміти під такими матеріалами. За таких умов неможливо уникнути зловживань стороною обвинувачення у безпідставних відмовах у доступі до матеріалів кримінального провадження, що негативно позначається на реалізації змагальності під час досудового розслідування. Слушно указується, що питання про те чи надавати стороні захисту доступ до матеріалів, чи ні, не може вирішуватися лише стороною обвинувачення [13, с. 82]. Ефективним способом протидії безпідставним відмовам слідчого, прокурора у доступі до матеріалів досудового розслідування до його завершення є оскарження таких відмов слідчому судді. Проте чинний КПК України залишив не розритим питання щодо можливості такого оскарження.

У сторони захисту, як і у потерпілого, представника юридичної особи,

щодо якої здійснюється провадження, може виникнути необхідність як в оскарженні бездіяльності слідчого, прокурора, яка полягає у нерозгляді клопотання про ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення, так і в оскарженні постанови про відмову у задоволенні клопотання про ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення.

Бездіяльність слідчого, прокурора, яка полягає у нерозгляді клопотання про ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення може бути оскаржена в порядку п. 1 ч. 1 ст. 303 КПК України — нездійсненні інших процесуальних дій, які зобов'язані вчинити у визначений КПК України строк, оскільки розгляд такого клопотання здійснюється відповідно до загальних вимог розгляду клопотань під час досудового розслідування, який визначений в ст. 220 КПК України. Це підтверджується судовою практикою [14; 15]. Однак КПК України не визначає правового порядку оскарження постанови слідчого, прокурора про відмову у задоволенні клопотання про ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення. У вирішенні даного питання судова практика неоднозначна. Слідчі судді відмовляють у відкритті провадження за скаргою на постанову про відмову у задоволенні клопотання про ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення, оскільки оскарження такого процесуального рішення не передбачене ст. 303 КПК України. Так, слідчий суддя Галицького районного суду м. Львова в ухвалі від 24 грудня 2014 року, розглянувши матеріали скарги адвоката ОСОБА_1 в інтересах ОСОБА_2 на постанову слідчого про відмову в задо-

воленні клопотання про ознайомлення з матеріалами кримінального провадження, вказав, що скаргу подано на постанову слідчого про відмову в задоволенні клопотання, що не входить до переліку, визначеного ч. 1 ст. 303 КПК України, тобто вказана постанову не оскаржується у досудовому розслідуванні [16]. Подібна думка висвітлена в ухвалі слідчого судді Коростишівського районного суду Житомирської області від 23 грудня 2013 року [17].

Проте деякі слідчі судді розглядають скарги на такі постанови в порядку п. 1 ч. 1 ст. 303 КПК України. Прикладом цього може бути ухвала слідчого судді Кіровського районного суду міста Кіровограда від 10 серпня 2015 року, в якій суд розглядаючи скаргу адвоката Г.І. Нікішова, який діє в інтересах підозрюваного ОСОБА_2, про скасування постанови слідчого від 31 липня 2015 року про відмову у задоволенні заявленого захисником клопотання про його ознайомлення з матеріалами кримінального провадження, зазначив, що з'ясовані по скарзі обставини переконують слідчого суддю у тому, що слідчий порушив гарантоване законом право сторони захисту на ознайомлення із матеріалами кримінального провадження, за виключенням ознайомлення з тими матеріалами, щодо яких законодавець обмежив сторону захисту у дослідженні їх змісту до завершення досудового розслідування. На підставі п. 1 ч. 1 ст. 303 КПК України, на досудовому провадженні може бути оскаржено у тому числі і рішення слідчого про нездійснення інших процесуальних дій, які він зобов'язаний вчинити у визначений цим Кодексом строк — заявником, потерпілим, його представником чи законним представником, підозрюваним, його захис-

ником (п. 1 ч. 1 ст. 303 КПК України). Відтак суб'єкт оскарження необхідно зобов'язати надати стороні захисту матеріали кримінального провадження, за виключенням тих, доступ до яких законодавець обмежив законом [18]. До такого ж висновку приходять слідчий суддя Рокитнівського районного суду Рівненської області в ухвалі від 21 жовтня 2015 року [19]. Вважаємо, що для уникнення неоднозначного тлумачення норм КПК України необхідно в ст. 303 КПК України безпосередньо передбачити можливість оскарження постанови слідчого, прокурора про відмову у задоволенні клопотання про ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення.

Слід звернути увагу, що КПК України не визначає строк, протягом якого матеріали кримінального провадження мають бути надані для ознайомлення, у разі задоволення слідчим, прокурором клопотання про ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення. Вважаємо, що у такому разі матеріали кримінального провадження мають надаватися для ознайомлення одразу за зверненням особи, яка заявила відповідне клопотання.

Виникає також питання щодо строку надання матеріалів кримінального провадження для ознайомлення у разі задоволення слідчим суддею скарги на постанову слідчого, прокурора про відмову у задоволенні клопотання про ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення. Відповідно до ст. 307 КПК України, слідчий суддя може зобов'язати слідчого, прокурора вчинити певну дію, проте не зазначений строк, протягом якого сторона обвинувачення повинна виконати таку дію. Окрім того, КПК України не вимагає від слідчого судді визначити такий

строк. Невизначеність такого строку, на нашу думку, може послужити підставою для подальшого затягування стороною обвинувачення в наданні для ознайомлення стороні захисту матеріалів досудового розслідування до його завершення. Тому видається за доцільним в ст. 307 КПК України закріпити обов'язок слідчого судді визначити строк, протягом якого слідчий, прокурор мають надати доступ до матеріалів кримінального провадження.

У науковій літературі неодноразово зверталася увага на необхідність визначити в КПК України перелік документів, які мають надаватися підозрюваному, його захиснику для ознайомлення до завершення досудового розслідування в обов'язковому порядку [11, с. 241; 20, с. 406; 21, с. 83]. На нашу думку, слідчий, прокурор зобов'язані в порядку ст. 221 КПК України надати стороні захисту можливість ознайомитися з протоколами слідчих (розшукових) дій, що здійснювалися за клопотанням сторони захисту чи за участю підозрюваного та його захисника; а також з матеріалами, якими обґрунтовується повідомлення про підозру. Закріплення вимоги в обов'язковому порядку надавати доступ захисту до вищевказаних документів підвищить ефективність участі підозрюваного, захисника у кримінально-процесуальному доказуванні, що є необхідним для забезпечення підозрюваному права на захист. Такий обов'язок слідчого, прокурора,

на нашу думку, має визнаватися складовою частиною інституту сприяння захисту.

Висновки. Для вдосконалення порядку реалізації права підозрюваного, його захисника ознайомлюватися з матеріалами досудового розслідування до його завершення, вважаємо за необхідним:

1) Доповнити ст. 221 КПК України частиною 3 у наступній редакції: «3. За клопотанням сторони захисту в обов'язковому порядку надаються для ознайомлення протоколи слідчих (розшукових) дій, що здійснювалися за клопотанням сторони захисту чи за участю підозрюваного, захисника, а також матеріали, якими обґрунтовується повідомлення про підозру».

2) доповнити ч. 1 ст. 303 КПК України пунктом 7-1 у наступній редакції: «рішення слідчого, прокурора про відмову в задоволенні клопотання про ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення — особою, якій відмовлено у задоволенні клопотання, її представником, законним представником чи захисником».

3) Доповнити ст. 307 КПК України частиною 4 у наступній редакції: «Слідчий суддя, зобов'язуючи слідчого, прокурора вчинити певну дію відповідно до п. 3 ч. 2 ст. 307 цього Кодексу, має визначити строк, протягом якого слідчий, прокурор мають провести таку процесуальну дію».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року (із змінами та доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. — 2013. — № 9–10, 11–12, 13. — Ст. 88.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. / О.М. Бандурка, Є.М. Блажівський, Є.П. Бурдоль [та ін.]; за заг. ред. В.Я. Тація [та ін.]. — Х.: Право, 2012. — Т. 1. — 768 с.
3. Лобойко Л.М. Кримінальний процес: підручник / Л.М. Лобойко. — К.: Істина, 2014. — 432 с.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. — К.: Юстініан, 2012. — 1224 с.
5. Ухвала слідчого судді Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 6 жовтня 2015 року (справа №344/14826/15-к) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/51905154>
6. Ухвала слідчого судді Новоград-Волинського міськрайонного суду Житомирської області від 21 жовтня 2013 року (справа №285/4884/13-к) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/47964985>.
7. Ухвала слідчого судді Білгород-Дністровського міськрайонного суду Одеської області від 14 квітня 2014 року (справа №495/2502/14-к) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/38240235>
8. Ухвала слідчого судді Київського районного суду м. Одеси від 9 жовтня 2014 року (справа №520/13323/14-к) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/58598284>
9. Ухвала слідчого судді Печерського районного суду м. Києва від 24 грудня 2014 року (справа 757/38436/14-к) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/53581717>.
10. Ухвала слідчого судді Печерського районного суду м. Києва від 30 листопада 2015 року (справа 757/21004/15-к) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/43867976>
11. Гловюк І.В. Ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення та недопустимість розголошення відомостей досудового розслідування / І.В. Гловюк, С.В. Андрусенко // Південноукраїнський правничий часопис. — 2014. — №4. — С. 239-243.
12. Гловюк І.В. Актуальні проблеми вдосконалення нормативної регламентації ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення // Теорія та практика правоохоронної діяльності: Міжнародна науково-практична конференція (11 листопада 2016 року). — Львів: ЛьвДУВС, 2016. — С. 73-77.
13. Виткаускас Довидас. Защита права на справедливое судебное разбирательство в рамках Европейской конвенции о защите прав человека. Серия пособий Совета Европы / Довидас Виткаускас, Григорий Диков. — Воронеж: ООО Фирма «Элист», 2014. — 221 с.
14. Ухвала слідчого судді Бабушкінського районного суду м. Дніпропетровська від 28 січня 2016 року (справа №200/645/16-к) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/55881332>.
15. Ухвала слідчого судді Шевченківського районного суду м. Чернівці від 29 червня 2016 року (справа №727/4692/16-к) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/58999949>
16. Ухвала слідчого судді Галицького районного суду м. Львова від 24 грудня 2014 року (справа №461/15448/14-к) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/49563802>
17. Ухвала слідчого судді Коростишівського районного суду Житомирської області від 23 грудня 2013 року (справа №280/2465/13-к) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/36479350>.
18. Ухвала слідчого судді Кіровського районного суду міста Кіровограда від 10 серпня 2015 року (справа №404/5721/15-к) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/48143714>
19. Ухвала слідчого судді Рокитнівського районного суду Рівненської області від 21 жовтня 2015 року (справа №571/1333/15-к) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/52725473>
20. Лань О.Ю. Захисник — суб'єкт доказування у кримінальному провадженні / О.Ю. Лань // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. — 2013. — №4. — С. 400—407.
21. Татаров О.Ю. Участь захисника у кримінальному провадженні: проблеми законодавчого врегулювання / О.Ю. Татаров, С.С. Чернявський // Вісник кримінального судочинства. — 2015. — №2. — С. 77—84.

Малахова О.В.

Проблемные аспекты реализации права стороны защиты на ознакомление с материалами досудебного расследования до его окончания.

Аннотация. В статье исследуется порядок реализации права стороны защиты на ознакомление с материалами досудебного расследования до его окончания. Определяется необходимость совершенствования судебного контроля за отказом стороны обвинения в предоставлении доступа к материалам досудебного расследования в порядке ст. 221 УПК Украины. Отмечена целесообразность закрепления в УПК Украины перечня документов, которые должны предоставляться подозреваемому, защитнику для ознакомления до окончания досудебного расследования в обязательном порядке.

Ключевые слова: сторона защиты; досудебное расследование; ознакомление с материалами уголовного производства.

O. Malakhova

Problematic aspects of the right of defense to review of records of pre-trial investigation before its completion.

Summary. The article investigates the right side of the defense to review of records of pre-trial investigation before its completion. The need to improve judicial control over the refusal of prosecution of access of records of pre-trial investigation in accordance with article 221 of the CPC of Ukraine is defined. The expedience of consolidation in CPC of Ukraine the list of documents, that must be given obligatory to the defense for review prior to the completion of pre-trial investigation, is determined.

Keywords: defense; pre-trial investigation; review of records of criminal proceedings.

